

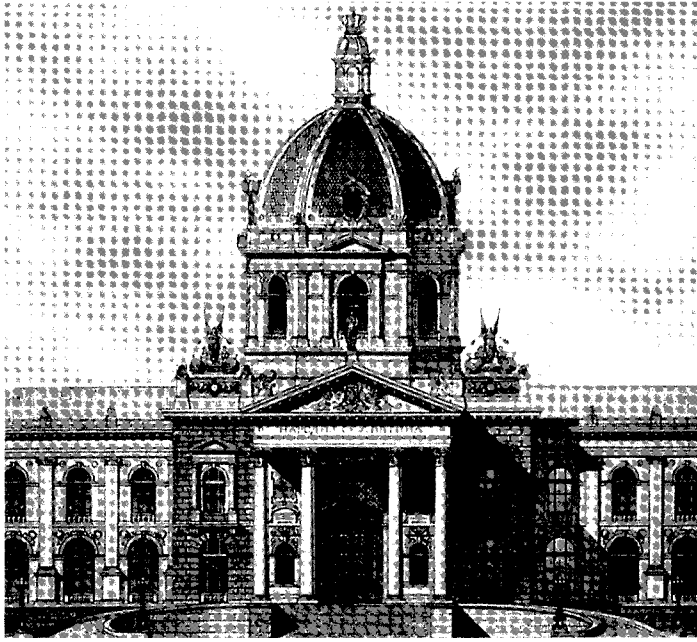
АЛЕКСАНДАР КАДИЈЕВИЋ

У ТРАГАЊУ ЗА УЗОРИМА
ДОМА НАРОДНЕ
СКУПШТИНЕ

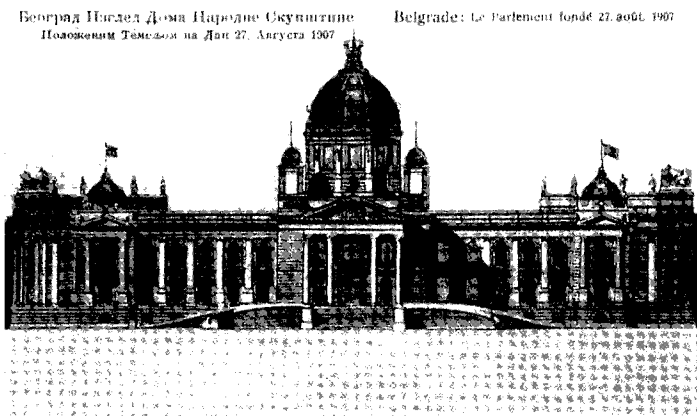
P

асветљавање порекла идеја и облика, садржаних у морфологији, структури и семантици градитељских дела, традиционално представља један од приоритетних задатака историчара архитектуре. Трагање за градитељским узорима заступљеније је у историографији старијих епоха него у просуђивањима архитектонског наслеђа деветнаестог и двадесетог века. Колико због термилошко-критериолошке недограђености, толико и због непрегледног фонда различитих типова профаних и сакралних зграда, у историографији новије архитектуре и даље преовлађују примарна истраживања – теренска евидентирања, датовања, класификовања, атрибуирања и описивања споменика. Осим тога, интересовање за изворишта архитектонских склопова насталих у последња два века приметно је опало након упозорења да се индивидуалитет једног дела суштински опире припадности строго одређеном стилу, неканоничном правцу или слободно схваћеној »школи« грађења, изнетом у историографији крајем седамдесетих година прошлог столећа.¹

Из потребе за успостављањем стабилне критериологије историје новије архитектуре, након периода у коме су преовлађивале релативистичке, па и неутемељене постмодернистичке интерпретације, у свету се реактуализују настојања да се порекло склопа значајних грађевина потражи у њиховим непосредним или посредним историјским узорима. То се нарочито примењује при евалуацији здања конципованих у духу преовлађујуће академске архитектуре, остварених изван водећих европских средина као својеврсних показатеља припадности легитимистички устројеној наднационалној грађанској цивилизацији. У таквом критичком стремљењу, заснованом на компаративној анализи историјског материјала, предност, готово по правилу, добијају монументални јавни објекти, схваћени као репрезенти темељних политичких и културних опредељења. Међутим, упркос невеликој историјској дистанци, прецизне аналогije и паралеле,

Сл. 1. К. А. Јовановић,
идејни пројекат Дома Народног представништва

Сл. 2. Ј. Илкић,
пројекат Дома Народног представништва

које би ближе осветлиле моделистику појединих грађевина, веома је тешко успоставити, јер сачувани извори својом штурошћу и непотпуношћу углавном онемогућавају доношење поузданих закључака. Отуд се о инспирацијама архитектата, о карактеру њихових »захватања« у старије и новије архитектонско наслеђе, у историографији закључује углавном хипотетички, без изношења прецизних доказа. Таквом стању доприноси и традиционална неспремност архитектата да (сем у ретким интервјуима) опишу своје стваралачке предилекције, означе узор за поједина решења, »признају« позајмице из историјског вокабулара, али и незаинтересованост многих

историографа да критикују њихово епигонство и маниризам.

У српској архитектонској историографији је веома мали број значајних грађевина подигнутих током два последња века монографски исцрпно представљен.² Још је мање оних за које су утврђене прецизне историјске аналогije и паралеле (Народно позориште, ограда парка на Студентском тргу, вила Флашар, цркве Св. Саве и Св. Марка у Београду, маузолеј на Опленцу и др.), иако се зна да се академска архитектура епохе историзма базирала на аналогјском еклектицизму подражавањем узорних грађевина у целини или у фрагментима. Због недостатка компетентних тумача, већи део те историографије има публицистички карактер, а мањи научно систематизован, на изворима и доказивању заснован дискурс. Уосталом, низ монументалних здања у Србији, постојећих или срушених, о којима нису написане монографије, још увек није прецизно датован, атрибуиран, стилски класификован или уврштен у историографске периодизације и интерпретације, што важи и за опусе многобројних градитеља. Самим тим, идеолошко полазиште и стилско извориште (моделистика) њихове архитектуре нису довољно проучени, а ни историографски осветљени. У постојећим монографским и прегледним чланцима, прилозима и уметничким топографијама преовлађују штури фактографско-дескриптивни осврти, обојени афирмативним судовима и, углавном, лишени критичко-компаративних разматрања која би доказала прецизно порекло одређених градитељских концепција. Исто тако, ни програмске основе новијих архитектонских стремљења у Србији нису адекватно проучене. Менталитет и укус инвеститора – веома значајни за изглед наручених објеката – нису довољно сагледани у светлу укупних друштвених, економских и политичких токова.

Међу јавним здањима која су обележила епоху новије српске архитектуре и која несумњиво заслужују исцрпне монографије, издваја се Дом Народне скупштине (данас Скупштина Србије и Црне Горе). Иако је о тој згради написано више прилога,³ па и једна штура монографија информативно-пропагандног карактера,⁴ њена архитектонска концепција није довољно истражена и растумачена. Историја, стил и функција тог репрезентативног здања повремено су коментарисани са различитих идеолошких и аксиолошких становишта, а било је и покушаја да се оно упоређи са објектима сличне намене у Европи. Порекло његове слојевите архитектонске концепције тражено је у ближим и удаљенијим стручним центрима европског градитељства са краја деветнаестог и почетка двадесетог века. С обзиром на то да је у досадашњим прилозима било подстицајних запажања, овом приликом желимо да укажемо на могуће изворе архи-

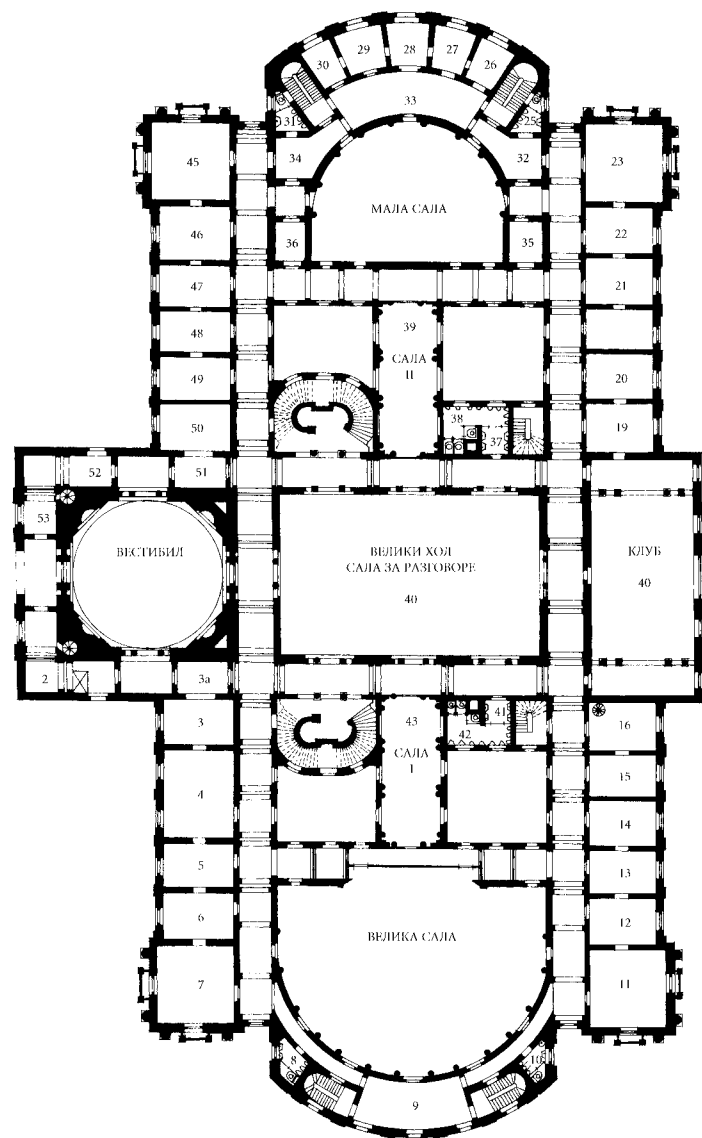
тектонске концепције тог здања, подстичући пре даља, него заокружујући постојећа тумачења.

Иако је недавно с правом примећено да многи разлози који су генерисали одређена решења у архитектури ове монументалне палате још увек нису расветљени,⁵ може се рећи да је хронологија настанка, грађења и украшавања Дома Народне скупштине у домаћој историографији углавном прецизно утврђена. С друге стране, његова унутрашња и спољашња архитектура описане су у прихватљивој, али не и у довољној мери. Стил те зграде и извори њене архитектонске концепције нису довољно размотрени, а ни објашњени. Још увек није прецизно одговорено на фундаментално питање: у ком стилу је подигнута палата Скупштине? На шта су се њени градитељи угледали у епохи обавезујућег, академски кодификованог и контролисаног еклектицизма, који историографи називају *академизмом*?⁶ Исто тако, начини тумачења њене архитектуре, који су често имали ваннаучни, прагматично-пројективни карактер, представљају изазовну тему за критичку историографију.

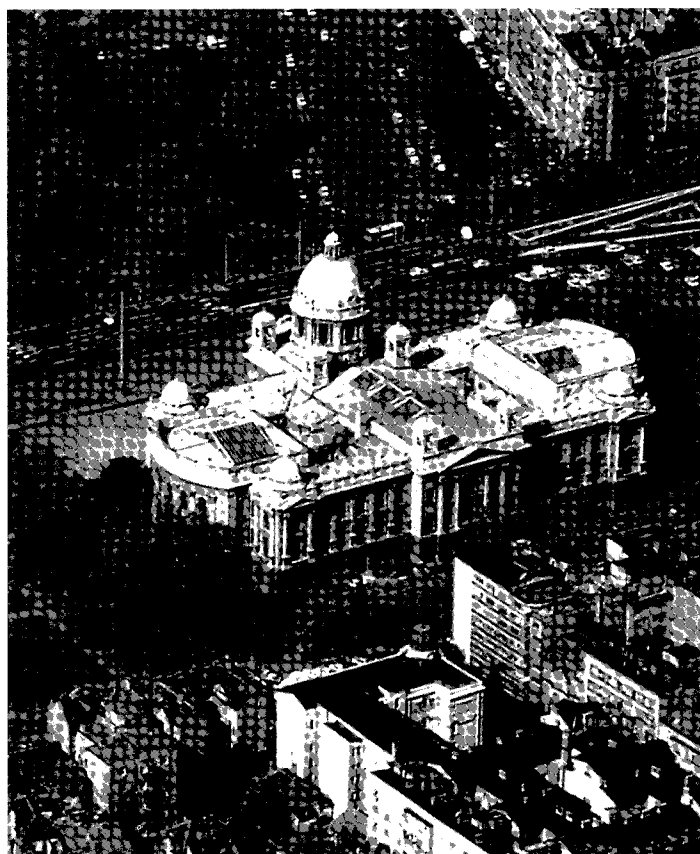
Познато је да је садашња зграда српско-црногорског парламента проистекла из деловања више архитеката и скулптора који су, у организацији државе, радили на њој

од средине прве до истека четврте деценије двадесетог века. На основу проучавања расположиве грађе може се закључити да значајна, али не и дефинитивна улога у конциповању здања припада архитекти Константину А. Јовановићу (1849–1923),⁷ који је серијом идејних пројеката из 1892. године одредио функционални концепт и главне елементе спољне композиције скупштинског здања. Због недостатка средстава и измењених политичких прилика Јовановићеви пројекти нису реализовани. Следећи умногоме свог претходника, један од најсвестранијих и најплоднијих домаћих архитеката на размеђу векова – Јован Илкић (1857–1917),⁸ победник на конкурсном расписаном 1901. године, започео је реализацију скупштинског здања 1907. упркос незадовољству

Сл. 4. Основа и приземља Скупштине СиЦГ

Сл. 3. Поглед на Скупштинину СиЦГ из ваздуха

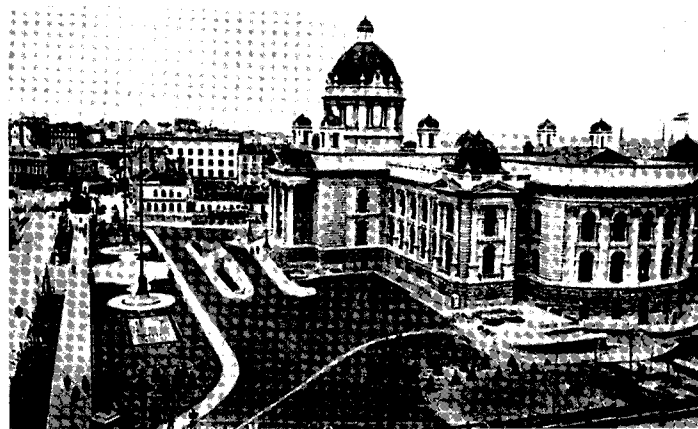

Сл. 5. Ф. Јувара, *Суџерија у Торину*

дела јавности и самог Јовановића, који га је дискредитовао као фаворизованог државног архитекту и плагијатора. Међутим, и тада и касније, некритички се превиђало да је Илкић у многим сегментима обогатио концепцију свог угледног претходника успешно прилагодивши концепцију здања потребама и програмима прве деценије двадесетог века. Након Првог светског рата, у коме је Илкић преминуо у интернацији, према његовим пројектима Скупштину је довршио његов син Павле, архитекта Министарства грађевина, док су унутрашње уређење и скулпторска декорација реализовани током двадесетих и тридесетих година под надзором специјалних одбора. На завршни изглед ентеријера у значајној мери је утицао и чувени руски академик архитектуре Николај Петрович Краснов (1864–1939), који се од 1922. године реактивирао у Краљевини СХС.⁹

Оно што истраживачу одмах упада у очи када анализира пројекте поменутих аутора и објекат *in situ* јесте чињеница да данашње здање по многим детаљима одступа од изгледа у ранијим фазама. У сваком периоду грађења и уређења у амбијенту управног центра државе Скупштина је, осим променљиве функције, добијала нешто ново на својим фасадама, ентеријерима и на претпросторима који је окружују. Без обзира на све промене и наносе које је доносило време, може се рећи да је основна концепција здања коју је одредио Јовановић, а Илкић плодно разрадио, остала доминантна и ненарушена. Дух и стил првобитне архитектуре очувани су у сваком од фундаменталних параметара – естетском, структурном и семантичком. Тај дух, као основ стилске обраде, неопходно је растумачити и дефинисати, што важи и за потенцијалне историјске предлошке скупштинског здања.

Илкићева једносратна скупштинска зграда, са високим приземљем, обухвата велику површину основе планирану за дводомни парламент, иако је почетком

Сл. 6. Поглед на Дом Народне представничке из Таковске улице

века српски парламент био једнодомни. Илкић је од Јовановића преузео концепт блоковске структуре симетрично распоређеног здања, лишеног тесних унутрашњих дворишта, понешто умањивши доминантност централног корпуса развлачењем подужних маса. Подстакнут Јовановићевим идејама, редуцирао је улогу ходничких трактова, задржао спратну поделу, ритам пуног и празног, перфорацију и фенестрацију, као и систем кровних равни различитих висина. Осим по већој разуђености, лонгитудиналности и децентрализацији корпуса, може се закључити да се његова спољна обрада од узорне разликује и у морфолошким детаљима, пре свега у обради куполе, улаза и пластици на бочним странама врхова вестибила (уместо фигуралне пластике код Јовановића, Илкић пласира четвороугаоне павиљоне завршене калотама). За разлику од Јовановића, Илкић примењује и кровне балустраде на подужним крилима здања, појачавајући водоравност ансамбла и указујући на повољније материјалне прилике у Србији под новом династијом.

Симетричан масиван подужни кубус Илкићеве скупштине завршен је еклектички конципованом куполом (са ренесансним и барокним стилским елементима), као висинском доминантом која не стоји над централном салом (као код Јовановића), већ над вестибилем. Барокну »диверзију« на класицистички статичном централном блоку Илкић остварује истурањем прочеља упоље, слично композиционом поступку Филипа Јуваре на цркви Суперга у Торину (1717–1731).¹⁰ Издвајањем тог сегмента, Илкић се одлучио за тему »објекта у објекту«, уместо за популаран београдски мотив »објекта на објекту«. Према утемељеном запажању Богдана Несторовића, Илкићева купола Народне скупштине је оригиналнија од куполе на нацрту Константина Јовановића, који се упадљиво угледао на Брунелескијеву куполу фирентинске катедрале Св. Марије дел Фјоре (1417–1436) са

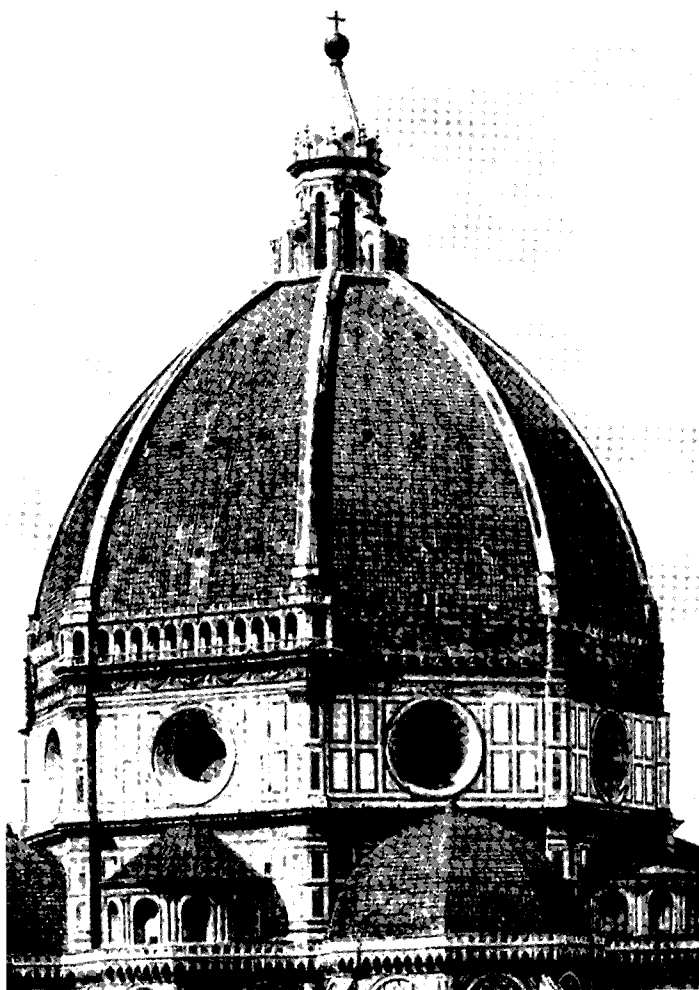
осмоугаоним тамбуром.¹¹ Иако је конципована еклектички, Илкићева купола представља јединствено остварење у европској архитектури академизма.

Разлике између његове и Јовановићеве куполе огледају се и у архитектонској пластици тамбура (Јовановић је предвидео едикуле, Илкић није; Јовановићеву полукружни прозори замењени су код Илкића правоугаоним; окулусе калоте Илкић интегрише у декоративне картуше). Илкићева осмоугаона купола, са споља видљивим ребрима, такође наликује на Брунелескијеву куполу фирентинске катедрале, мада због вишег тамбура изгледа виткије. Има три зоне. Високо постоље са снажним пиластрима подељено је на осам правоугаоних ниша (сегмената). Нише тамбура су оивичене тосканским пиластрима. У средини сваке нише простор је рашчлањен са по једним јонским неканелованим стубом. Изнад те зоне развија се округли венац, који носи барокну картушу са вазама и овалним окулусима. Распоред окулуса одговара распореду истих на куполи по-

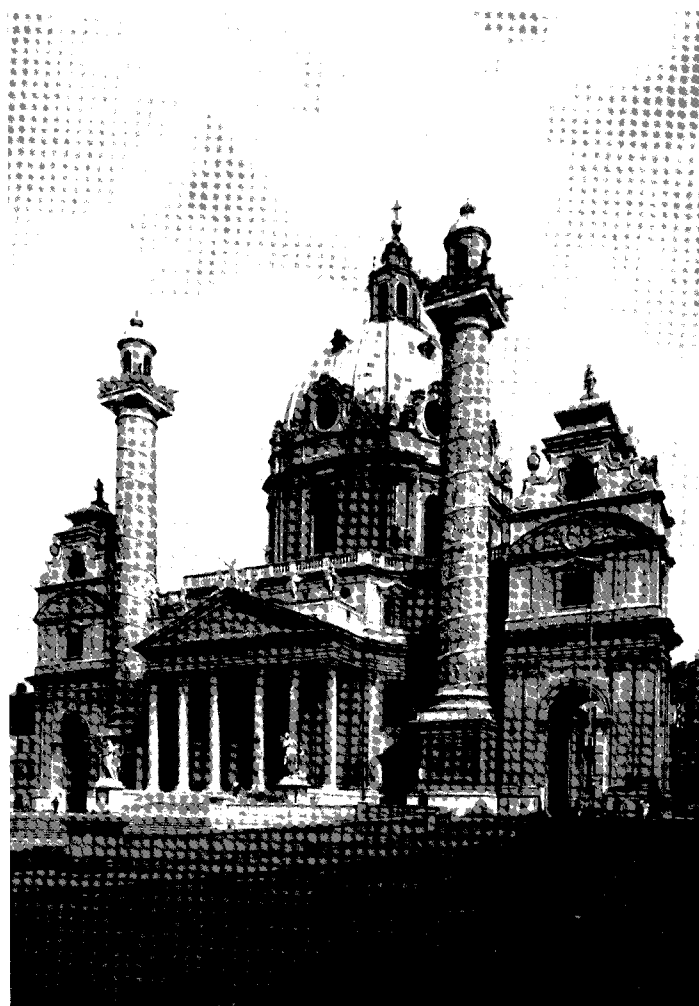
знобарокне цркве Св. Карла Боромејског (1716) у Бечу Ј. Фишера фон Ерлаха,¹² али они нису органски повезани. Лантерна куполе је кружног облика. Према неизведеној Илкићевој замисли, завршни акценат читаве композиције на врху лантерне куполе представљала је краљевска круна од позлаћене бронзе, која је имала значење симбола суверене државе.¹³

На средњем ризалиту разуђене, из већине визура складне грађевине, како је напоменуто, доминира монументални портик, завршен троугаоним тимпаноном. Пред портиком, рашчлањеним интерколумнијама у виду *еустџила* и *аеросџила* (у средини колонаде), симетрично се развија прилазно степениште са рампама, конциповано у духу нововековне градитељске традиције, са реминисценцијама на прилазне партије бечког парламента (у чијој изградњи је учествовао Илкић). Фронтон централног портика био је намењен фигуралној композицији са персонификацијом Србије у средишту, док су за монументалне државне грбове биле одређене картуше на

Сл. 7. Ф. Брунелески, купола катедрале у Фиренци

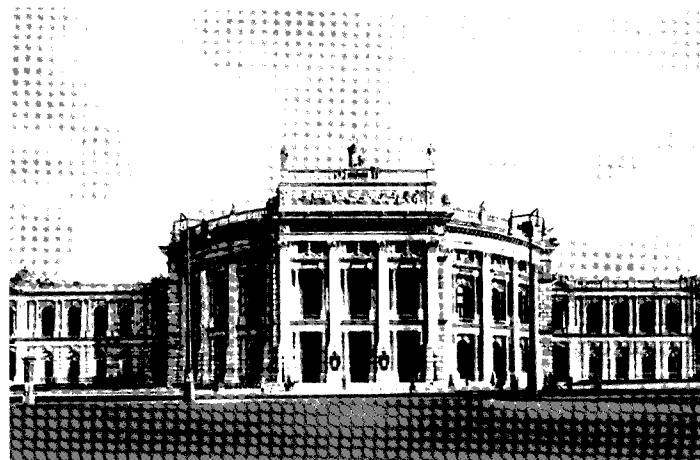

Сл. 8. Ј. Фишер фон Ерлах, Св. Карло Боромејски у Бечу

Сл. 9. Г. Земјер – К. Хазенауер,
Уметничко-историјски музеј у Бечу

Сл. 10. Г. Земјер – К. Хазенауер,
Бургтеатар у Бечу

атикама бочних фасада. Централни улаз у Скупштину Илкић је разрадио знатно некомпактније од Јовановића, евоцирајући еклектицизам и претерану сложеност маниристичког градитељства. То је несумњиво најмање успели сегмент читавог ансамбла.

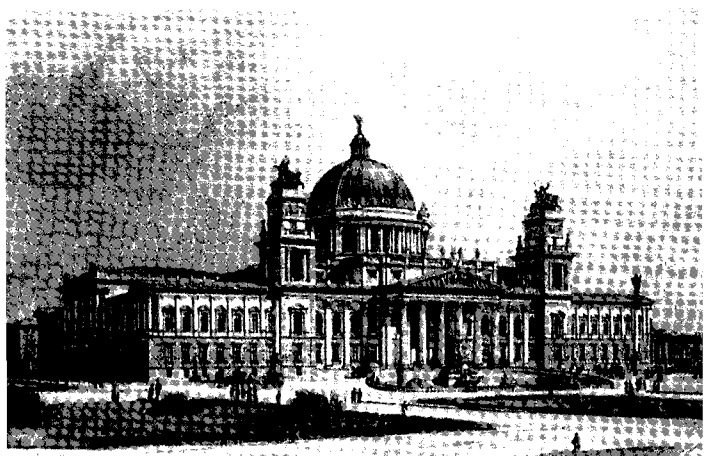
Илкићева скупштинска зграда, великог габарита, доминира слободним простором који је окружује унутар новог, али урбанистички недовршеног управног центра српске престонице. Локација здања, његова капитална издвојеност и улога развијених претпростора повезују га са управним и просветно-културним здањима изграђеним неколико деценија раније дуж бечког Ринга, који су Јовановић и Илкић одлично познавали.¹⁴ Подељена је на доминантни средишњи део, са главним улазом и централном куполом, и два бочна сегмента, чије овалне фасаде заклањају амфитеатралне сале за пленарне седнице. Трећу целину унутрашње организације обухватају издужени трактови намењени радним просторијама за сталне органе Скупштине. Вестибил, конципрован као мајестетични антре са галеријама, добио је најзначајније место у хијерархији просторија, што се огледа и у његовој богатој мермерној и штучој декорацији. Он својом улогом, како у спољној тако и у унутрашњој архитектури, демантује примедбу о одсуству главног мотива.¹⁵

Избегавајући претешке масе и њихово »претрпавање«, Илкић је остварио за њега нетипично здање умирених линија, децентрализоване подужне структуре, чије су фасаде обликоване различито. Спољну композицију одликује суптилно контрастирање кубичних и облих маса, као и успешно прикривање сложеног унутрашњег просторног распореда.

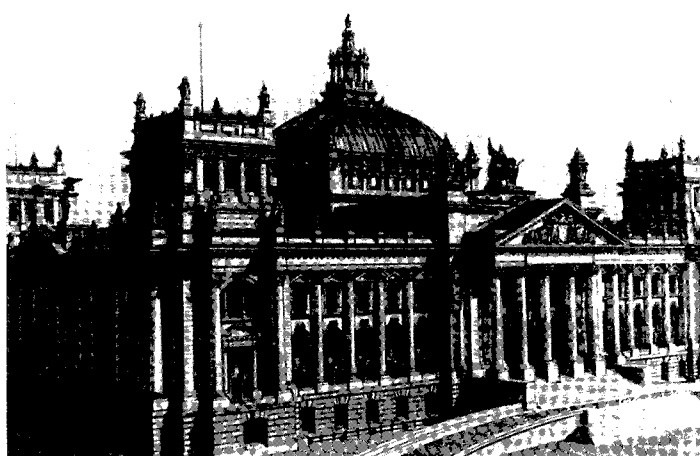
Уобличена на наслеђу ренесансе (троделност композиције по вертикали, рустични сокл, профилација отво-

ра), неокласицизма (положај у простору и секундарна пластика) и барока (декорација површина и истуреност централног блока), Илкићева Скупштина представља упечатљиво здање, чија су изворишта у бечкој нововековној и савременој академској архитектури. Иако доказивање бечког порекла просторно-обликовне концепције српског парламента захтева исцрпнију анализу, базирану на грађи из бечких архива, музејских збирки, документацији високошколских установа и архитектонских бироа, неопходно је истаћи да је оно у домаћој историографији делимично уочено, као и да су његови узорни тражени и на другим странама. Богдан Несторовић је почетком седамдесетих година с правом запазио да су четири павиљона на угловима средњег блока скупштинског здања инспирисана кулицама бечког Уметничко-историјског музеја (1871) Карла Хазенауера и Готфрида Земпера, као и да облици мањих слепих кубета на угловима наликују на бочне куполе бечког Бургтеатра (1874) истих аутора.¹⁶ Миодраг Јовановић је 1985. године указао на концепцијске сличности између конкурсног пројекта за берлински Рајхстаг (1882) Хајнриха фон Ферстела и зграде српског парламента, што се такође може прихватити.¹⁷ Александар Грујић и Зоран Маневић су 2001. године закључили да је палата Народне скупштине »у време када је примила прве станаре била по свом облику сасвим старомодна грађевина, налик на палате европских парламената, грађених током XIX века, најсличнија палати берлинског Рајхстага«, не наводећи у чему се то огледа.¹⁸ Овим оценама се може придодати запажање да амфитеатрално завршена бочна крила скупштинског здања наликују на фасаде Земперовог и Хазенауеровог бечког Бургтеатра (1874).¹⁹

Све наведене паралеле, које би требало прецизно проверити и употпунити, указују на то да се на згради

Сл. 11. Х. Ферсџел, Рајхсџаи у Берлину, конкурсни пројекат

Сл. 12. П. Вало, Рајхсџаи у Берлину

српског парламента прожимају три концептуална модела: општи, везан за нормативну стилистику универзалне академске архитектуре (или *академизма*); други, који смо издвојили као најзначајнији, одређен одабиром из бечке нововековне и савремене официјелне архитектуре; и трећи – обележен елементима личне стилистике Јовановића и Илкића, препознатљиве у корпусу тадашњег европског градитељства.

За разлику од појединих парламената развијенијих европских држава, изграђених у националном стилу (романици, готици, ренесанси), српски парламент се придодео стилу у коме је реализован највећи број светских парламената – а националном академизму, карактеристичном по хијерархијском усклађивању елемената ренесансе, барока и неокласицизма. Монолитном композицијом скупштинског здања означен је тријумф академизма над осталим стилским концепцијама у тадашњем градитељству и потврђена лојалност домаће средине парламентарној традицији развијене Европе. Иако критиковано у дневној штампи због ненационалног карактера и епигонства, скупштинско здање је представљало значајно остварење новије српске архитектуре и академистичког стила у југоисточној Европи. Као »парадигма академског идеала«, а национална по духу, складно пропорционисана у битним односима потцелина (портик–крила, корпус–купола), Скупштина је похваљена од ауторитативног Корнелијуса Гурлита, док ју је строги естетичар Милутин Борисављевић прогласио најмонументалнијом зградом Београда – по намени и архитектонској вредности.²⁰

Скромним димензијама примерено економском и политичком положају Србије, скупштинско здање је под-

стакло процесе европеизације и културне еманципације српске грађанске културе, приближавајући је најсавременијим светским токовима у државној монументалној архитектури. За разлику од грчког и бугарског парламента, које су подигли странци, као и управно-административних здања у Хрватској, БиХ, Румунији, БЈР Македонији, Албанији, Турској и Црној Гори, српски парламент се може сматрати успешним остварењем домаћих стручњака. Иако се по општеисторијском значају не може поредити са прекретничким здањима у официјелној архитектури тог раздобља (попут Лутјенсове палате Вицекраља у Њу Делхију и Беренсове Немачке амбасадe у Санкт Петербургу),²¹ оно се у балканским оквирима може сматрати изузетно значајним и оригиналним.

Јовановићев и Илкићев еклектицизам, упадљив на овом академски конципованом здању, не би требало осуђивати као назадан и неморалан. Пронађени у опусима »генијалних« архитеката новог века, прокрустовски »прерађени« у атељеима познавалаца историјских стилова, узорци су и овде изгубили своју препознатљивост и особеност. Илкић је као еклектик отишао корак даље од Јовановића служећи се, осим вокабуларом нововековне, и концепцијама Јовановићеве академске архитектуре. Примедба да је зграда без стила, изнета у првој деценији двадесетог века у листу »Штампа«, није била оправдана, јер се на њој није ни тежило чистом и једнозначном стилу, већ еклектичкој синтези различитих идиома, подређеној схемама строгог академизма. Иако спутани ограничењима устаљене академске методологије, на објекту сложеног програма и наглашено европоцентричне семантике Јовановић и Илкић су неоспорно дали свој стваралачки максимум.

НАПОМЕНЕ:

- 1] R. Ivančević, *Kriterij stila i kvalitete u interpretaciji neostilova*, *Život umjetnosti* 26–27, Zagreb 1978, 20–21.
- 2] Издвајамо: Б. Пешић, *Сйомен Храм Св. Саве на Врачару у Београду 1895–1988*, Београд 1988; Група аутора, *Окружно здање, Пожаревац 1988*; М. Јовановић, *Ойленац, Топола 1989*; Б. Вујовић, *Саборна црква у Београду*, Београд 1996; М. Гордић, *Зграда Министарства просвете*, Београд 1996; Д. Станчић – М. Лазовић, *Бановина, Нови Сад 1999*; Б. Ковачевић, *Архитектура зграде Генералштаба*, Београд 2001; Група аутора, *Храм Свете Тројице у Трстенику*, Трстеник 2003; З. М. Јовановић, *Зебрњак*, Београд – Горњи Милановац 2004; М. Гордић, *Велика школа у Београду*, Београд 2004.
- 3] О проблемима ауторства, архитектуре и урбанистичком положају Дома народног представништва: Д. Т. Леко, *Месито за Дом народног представништва*, *Технички гласник* 9, Београд 1901, 2–3; Исти, *Батал цамија и Дом за народно представништво у Београду*, *СТЛ* 18, Београд 1907, 46–52; Аноним, *Зграда Српског Парламента*, Штампана 189, Београд, 12. 7. 1907, 1; *Исти*, Штампана 190, Београд, 13. 7. 1907, 1; Исти, *Илковића фасада Парламента*, Штампана 242, Београд, 3. 9. 1907, 1; М. Борисављевић, *Како треба решити Трп парламенту*, *Време*, 18. 1. 1939; Ј. Крунић, *Odras savremenih streljenja u arhitekturi na lici Beograda*, *Tehnika* 5, Београд 1954, 672; Б. Несторовић, *Развој архитектуре Београда од Кнеза Милоша до Првог светског рата (1815–1914)*, ГМГБ I, Београд 1954, 170; Исти, *Uvod u arhitekturu*, Београд 1966, 204; Исти, *Јован Илковић, београдски архитекта*, ГГБ XIX, Београд 1972, 263–267; R. Radović, *Prolaznici o arhitekturi*, у: О arhitekturi, Београд 1971, 83–84; U. Martinović, *Moderna Beograda*, Београд 1972, 27; Б. Несторовић, *Посткажемизам у архитектури Београда (1919–1941)*, ГГБ XX, Београд 1973, 344–345; Исти, *Pregled spomenika arhitekture u Srbiji XIX veka*, Саопштења X, Београд 1974, 158; Исти, *Arhitektura Srbije u XIX veku* (рукопис), Архив SANU, Историјска збирка 14.410, Београд 1974, 361–363; Ž. Škalamera, *Skupštinska zgrada*, у: Скупштина СФРЈ, Београд 1978; Д. Ђурић-Замоло, *Грађевине Београда 1815–1914*, Београд 1981, 48; И. Здравковић, *Јован Илковић, пројектант Народне скупштине и његове «Москва»*, *Гласник ДКС* 7, Београд 1983, 88–89; З. Маневећ, *Град и његови*, у: Средиште културе, III миленијум, Београд 1985, 83; М. Јовановић, *Теодил Ханзен, «ханзенштајн» и Ханзени српски ученици*, ЗЛУМС 21, Нови Сад 1985, 238; I. Eterović, *Beograd na dlanu*, Београд 1985, sl. 17–18, 55; М. Šćekić, *Konstantin Jovanović arhitekta*, Београд 1988, 9, 19; Б. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 1994, 222–223; М. Поповић, *Хералдички симболи на београдским јавним здањима*, Београд 1997, 79–83; *Зграда Савезне скупштине у Београду*, у: Чувари баштине, Београд 1998, 111; М. Јакшић, *У грађању за урбаним континуи-тетом Београда – Иван Ланик*, *Гласник ДКС*, 23–24, Београд 1999–2000, 98; Г. Поповић, *Здање бурне судбине. Ко је стварни неимар Савезне скупштине*, *Политика*, 1–2. 1. 2001, 13; Г. Гордић – М. Поповић, *Дом Народне скупштине*, *Наслеђе III*, Београд 2001, 85–88; А. Грујић – З. Маневећ, *Palata Narodne skupštine*, *Kuća stil* 81, Београд 2001, 43–45; Г. Гордић – В. Павловић-Лончарски, *Архитект Констанин Јовановић*, Београд 2001, 36–37; М. Јевтић, *Мостови Миодрага Јовановића*, Београд 2001, 109; З. Маневећ, *Историја српске архитектуре новије доба*, у: *Лексикон српских неимара, III*, Београд 2002; М. Поповић, *Зграда Народне скупштине – ипаци истисаживања и принципи обнове*, *Наслеђе IV*, Београд 2002, 9–34; Б. Ковачевић (ур.), *Ход ка Европи. Београд 1876–1918*, у: Музеј града Београда 1903–2003, Београд 2003, 167; S. Ivančević, *Dom Narodne skupštine*, *Forum* + 47, Београд 2003, 38–42; И. Клеут, *Опис архитектуре Констанина Јовановића у Београду* (рукопис дипломског рада, одбрањеног на Катедри за историју архитектуре Одељења за историју уметности Филозофског факултета у Београду 2003. године, 45–48); М. Јовановић, *100 дела српске уметности*, Београд 2004, 156–157; Т. Дамљановић, *Модерно као национално*, *Политика*, 9. 4. 2005 (додатак »Култура, уметност, наука«, 15).
- 4] *Скупштина СФРЈ*, Београд 1978.
- 5] М. Поповић, *Зграда Народне скупштине...*, 9–18.
- 6] А. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма (XIX–XX век)*, Београд 2005 (са старијом литературом).
- 7] В.: Lj. Babić, *Život i rad arhitekta Konstantina A. Jovanovića*, *Zbornik AFUB* 6, Београд 1960, 3–15; Исти, *Život i rad arhitekta Konstantina A. Jovanovića*, *Zbornik AFUB* 7, Београд 1961, 3–35; Z. Manević, *Novija srpska arhitektura*, у: *Srpska arhitektura 1900–1972*, Београд 1972, 12–13; Д. Ђурић-Замоло, *Грађевине Београда...*, 55–58; М. Šćekić, *Konstantin Jovanović arhitekta*, Београд 1988; Исти, *Architecture & Morality. Konstantin Jovanović, Arhitekta*, *Komunikacije* 64, Београд 1988, 4; К. Rogina, *Konstantin Jovanović (1849–1923)*, *ČiP* 6, Zagreb 1988, 26–27; *Јовановић Констанин*, у: *Лексикон српских архитеката 19. и 20. века*, Београд 1999, 84; Г. Гордић – В. Павловић-Лончарски, *Архитект Констанин А. Јовановић*, Београд 2001; *Јовановић А. Констанин*, у: *Лексикон српских неимара* (ур. З. Маневећ), Београд 2002, 83; T. Damjanović, *A Semper Student in Belgrade*, *Centropa* 2, New York 2002, 144–151; Љ. Милетић–Абрамовић, *Архитектура резиденција и вила Београда 1830–2000*, Београд 2003, 47, 58, 68–75, 338, 343–344, 351, 382–383.
- 8] Б. Несторовић, *Јован Илковић, београдски архитекта*, ГГБ XIX, Београд 1972, 253–269; G. Gordić, *Ilkić Jovan. Biografije*, у: *Srpska arhitektura 1900–1970*, Београд 1972, 133; Д. Медаковић, *Српска уметност у XIX веку*, Београд 1981, 265–266; Д. Ђурић-Замоло, *Београд 1898–1914. Из Архиве Грађевинског одбора*, Београд 1982, 44–45; Исти, *Грађевине Београда...*, 47–51; И. Здравковић, *Јован Илковић, пројектант Народне скупштине и његове «Москва»*, *Гласник ДКС* 7, Београд 1983, 88–89; В. Б. Шолаја – А. С. Магдић, *Инжењери у Књажевцу/Краљевини Србији од 1834. године до завршетка Првог светског рата*, Београд 1994, 39–40; Д. Медаковић, *Срби у Бечу*, Нови Сад 1998, 210–211; *Илковић Јован*, у: *Лексикон српских архитеката 19. и 20. века*, 74–76; *Илковић Јован*, у: *Лексикон српских архитеката...*, 71–72; Д. Маскарели, *Неовизантијски и италијански пројекти за црквене грађевине у Србији*, у: *Ниш и Византија 2*, Ниш 2004, 417–424.
- 9] О раду Н. П. Краснова у Југославији: Ж. Шкаламера, *Архитекта Никола Краснов (Москва 1864 – Београд 1939)*, *Свеске ДИУС* 14, Београд 1983, 109–129; А. Кадијевић, *Прилози проучавању дела архитектуре Николе Краснова у Југославији (1922–1939)*, *Саопштења XXVI*, Београд 1994, 181–192; Исти, *Рад Николаја Краснова у Министарству грађевина Краљевине СХС/Југославије у Београду од 1922. до 1939. године*, ГГБ XLIV, 1997, 221–255; М. Поповић, *Хералдички симболи...*, 88–129.
- 10] J. Summerson, *The Architecture of the Eighteenth Century*, London 1986, 56–57.
- 11] Б. Несторовић, *Архитектура Србије...*, 62.

- 12] C. Norberg-Shulz, *Architettura tardobarocca*, Venezia 1972, 321–323; J. Summerson, *нав. дело*, 39–40.
- 13] М. Поповић, *Зграда Народне скупштинe...*, 10–11.
- 14] К. Е. Šorske, *Fin-De-Siecle и Веџи. Politika i kultura*, Beograd 1998, 24–105.
- 15] Аноним, *Илкићева фасада Парламентa*, Штампa, 3. 9. 1907, 1.
- 16] Б. Несторовић, *Архитектура Србије у XIX веку...*, 63.
- 17] М. Јовановић, *Теофил Ханзен, »ханзенaйика« и Ханзенови српски ученици...*, 238. В. и: Н. de Haan – I. Hagsma (eds.), *The Reichstag in Berlin*, in: *Architects in Competition*, London 1988, 60.
- 18] А. Grujić – Z. Manević, *Palata Narodne skupštine*, Kuća stil 81, Beograd 2001, 44.
- 19] О Бургтеатру в.: *Architecture in Vienna*, Wien – New York 1998, 83, 112.
- 20] З. Маневић, *Историја српске архитектуре новије доба*, у: *Лексикон српских неимара*, III, Београд 2002; М. Борисављевић, *Како треба решити Трi парламента?*, Време, 18. 1. 1939.
- 21] A. Winsdor, *Peter Behrens, Architect and Designer, 1868–1940*, London 1981; K. Frempton, *Moderna arhitektura – kritička istorija*, Beograd 2004, 211–212.

Summary: ALEKSANDAR KADIJEVIĆ

IN QUEST OF THE MODELS FOR THE NATIONAL ASSEMBLY BUILDING

The need for establishing a steadfast criteriology of the history of recent architecture after a period dominated by relativist, or even unfounded postmodernist interpretations, has revived an interest in tracing the architectural origin of major buildings back to their direct or indirect historical models. This approach is particularly employed in the evaluation of buildings in the prevailing academic style built outside the leading European milieus as indicators of membership of a legitimately structured supranational bourgeois civilization. Based on the comparative study of historical evidence, this critical approach almost as a rule gives precedence to monumental public buildings, seen as representatives of the underlying political and cultural concerns. But in spite of a small time distance, precise analogies and parallels liable to shed light on the origin of some buildings are very difficult to draw, since the patchiness and terseness of the surviving sources usually render any reliable inference impossible.

From among the public buildings marking the recent period of Serbian architecture and undoubtedly deserving of exhaustive monographs stands out the House of the National Assembly (presently accommodating the parliament of Serbia and Montenegro). Although several texts have been dedicated to it, even a scanty monograph of informative-propagandistic nature, its architectural concept has not been adequately studied and interpreted. The history, style and function of that representative edifice have been commented from different ideological and axiological points of view, and attempts have been made at comparing it with buildings intended for similar purposes across Europe. The origin of its composite architectural design has been searched for in the neighbouring and distant centres of European architecture of the turn of the nineteenth and twentieth centuries. Given the inspiring observations in some of the texts written so far, we would take this opportunity to suggest some possible sources of the building's architectural design, encouraging further research rather than rounding off those hitherto conducted.

The identified parallels from the past, which should be scrupulously validated and supplemented, suggest a combination of three conceptual models: a general one, related to the normative style of universal academic architecture (or *academism*); the second, here seen as the most important, determined by a selection from the modern-age and contemporary official architecture of Vienna; and the third, marked by elements of the individual styles of Ilkić and Jovanović, recognizable in the corpus of European architecture of their times.

Unlike some parliament buildings in the more developed European countries designed in a national style (Romanesque, Gothic, Renaissance), the Serbian parliament adhered to the style typical of most parliament buildings in the world – anational academism characterized by a hierarchical arrangement of Renaissance, Baroque and Neoclassicist elements. Appropriate to Serbia's economic and political position by its modest size, the building encouraged the process of Europeanization and

emancipation of Serbia's bourgeois culture, bringing it closer to the latest trends in governmental architecture in the world. Unlike the parliament buildings of Greece and Bulgaria that were designed by foreigners, or administration buildings in Croatia, Bosnia Herzegovina, Romania, FYR Macedonia, Albania, Turkey and Montenegro, the Serbian parliament building may be considered a successful accomplishment of domestic professionals. Although its overall historical significance cannot match up to that of the ground-breaking architectural achievements of the period (such as Lutyens' Viceroy's House, New Delhi), it may be regarded as being remarkably important and original in the Balkan framework.

LIST OF ILLUSTRATIONS:

- Fig. 1. K. A. Jovanović, design concept for the House of the National Assembly
- Fig. 2. J. Ilkić, design of the House of the National Assembly
- Fig. 3. Aerial view of Federal Parliament
- Fig. 4. Ground-floor plan of the Parliament of Serbia & Montenegro
- Fig. 5. F. Juvarra, Superga in Turin
- Fig. 6. View of the House of the National Assembly from Takovska St
- Fig. 7. F. Brunelleschi, dome of the Cathedral of Florence
- Fig. 8. J. Fischer von Erlach, St Charles Borromeo in Vienna
- Fig. 9. G. Semper – K. Hasenauer, Kunsthistorisches Museum in Vienna
- Fig. 10. G. Semper – K. Hasenauer, Burgtheater in Vienna
- Fig. 11. H. Ferstel, Reichstag in Berlin, competition design
- Fig. 12. P. Wallot, Reichstag in Berlin